

Yrd. Doç. Dr. Hayal ZÜLFİKAR
İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

TÜRK KADINININ ETKİNLİĞİ, DİLE VE EDEBİYATA BAKIŞI

Eli kalem tutan yazar, fikir üreten, topluma yön veren aydın ve sanatçı kadınlarımız, bugün artık saygın bir konumdadır. Unutmamak gerekir ki bu düzeye Cumhuriyet döneminde gelinmiş ve bu gelişmenin yüzyılı geçmeyen bir süreci söz konusu olmuştur. Bu gelişme, yalnızca fikir üreten, topluma yön veren yazar, bilim adamı, aydın ve sanatçı, kadınlarımızın değil güzeli, doğruyu, iyiliği, barışı arayan her zaman düşünen, üretken olan kadınlarımızın da hür düşünmesini ve serbest hareket etmesini sağlamıştır.

Aile hayatında önde olan, sayılan, sevilen kadın, toplumsal ve sosyal hayattaki yerini asıl Cumhuriyet döneminde almıştır. Bu gelişme tarihini 1900'lü yılların başından itibaren görebiliyoruz. Yazımızın başlığında yer alan "Türk kadınının etkinliği, dile ve edebiyatı bakışı" ile bu dönemin ilk yıllarını kastediyoruz. Bu durumu 1900'lü yıllarda başlayan ve giderek yoğunlaşan kadınla ilgili yayınlardan anlayabiliyoruz. Buna koşut olarak gündeme getirilen kadın, artık Türk toplum hayatında ve sosyal yapıda yaptığı etkinliklerle varlığını hissettirmeye başlamış, insanoğlunun, kadın ve erkek diye ikiye ayrılan kesiminde bütünü tamamlayan bir varlık olarak kendini kanıtlamıştır. Cumhuriyetle kadın artık tutsak değil toplum hayatında etkinliği olan, siyasetçi, iş kadını ve bilim adamıdır. Bu konuyu Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası diye iki dönem içinde değerlendirmemiz daha gerçekçi olur. Cumhuriyet öncesi dönem bir hazırlık, bir alıştırma ve hatırlatma yıllarıdır. Kadın gündeme nasıl getirilebilir, baskıcı dönem nasıl aşılabılır, kadın üzerindeki buyurganlık (tahakküm) nasıl giderilebilir gibi konular o yıllarda bazı yazarların gündemindedir. Bunlardan biri dönemin fikir adamlarından Celal Nuri'dir. Onun yazmış olduğu Kadınlarımız adlı kitapta ileri sürülen görüşler ilk yazılı kaynaklardan biri olarak verilebilir. Celal Nuri, yüzyıllarca kadınların karanlığa boğulduğu, İslam'ın özünde kadın haklarının korunduğunu belirtmiş, basın özgürlüğünün gelişmeye başladığı Sultan Abdülaziz zamanında bile kadın haklarıyla ilgili tartışmalara tahammül gösterilmediğini dile getirmiştir.¹

Aslında kadın ve aile, 1850'li yıllarda bile yasaklanmış bir konudur. Kadının toplumun gelişmesindeki rolü gözden uzak tutulmuş, sosyal hayatta onun sanatsal ve kültürel katkısından yararlanmak mümkün olmamıştır. Kadının etkinliğini, azmini, zekâsını ortaya koyarak varlığını kanıtlaması Cumhuriyetten önceki yıllara iner. Bu yıllarda o, erkeğin yanında var olduğunu, ondan geri kalmadığını kendi gücüyle ispatlamıştır. Bu gücün bir örneği onun gösterdiği yararlılıkta ve kahramanlıktadır. *Kurtuluş Savaşını Konu Alan Romanlarda Türk Kadını*² adlı doktora tezinde kadının bu özelliğini, onun toplum hayatında yer etmesinin örneklerini bulmak mümkündür. Herkesçe artık iyice bilinen Erzurumlu Nene Hatun bu kadınlardan biridir. Onun dışında daha nice kahraman Türk kadınları gösterdikleri kahramanlıklarla kendisinden söz ettirebilmiştir. Milli Savunma Bakanlığının hazırladığı prestij kitapta bu kadınları resimleriyle ve yaptıkları etkinliklerle bulmak mümkündür.³

Kurtuluş Savaşı, gösterdikleri etkinlikten ötürü aynı zamanda kadınların zaferi; kadından söz edilmesinin başlangıcıdır. Kadınlar işgal yıllarında konuşma yapan, meydanlarda boy gösteren aydınlardır. Kurtuluş Savaşı sonrasında ise kadınlar artık yararlılık gösteren kahramanlar değil yazar, şair, fikir insanıdır. Bu gelişmenin biraz gerilere giden bir tarihi vardır.

Tanzimat döneminden sonra Batının sosyal ve kültür hayatı işlenmeye başladığında kadın da gündeme gelmiş, Türk kadınının toplum hayatında ve sosyal yapısındaki yeri tartışma ve eleştiri konusu olmuştur. İlk örneklerini 1900'lü yılların başında görebiliyoruz. İnsan hakları çerçevesinde kadın da gündemdedir. Batı toplumlarında kadına bakıştaki tutum bizde de konuşulmaya başlamıştır. Giderek gündemi daha çok işgal eden kadınlar, birey olarak kendilerinden söz ettirmeye başlamışlardır. Bunlardan biri Nigâr Hanım'dır. 1862 yılında doğmuş. Fransız okullarında okumuştur. Nigâr Hanım'ın başlıca özelliği edebî sohbetler düzenlemesi ve bu tür sohbetlerde bir kadın olarak yer almasıdır.

Şiir ve hikâye kitapları yazmıştır. İlk eseri olan “Yazık, eyvah” anlamındaki *Efsûs* bir şiir kitabıdır. Onun 1900 yılında yayımladığı *Aks-i Seda* adlı şiir kitabı bir başka eseridir.

Bugün 50 liralık kâğıt paralarımızın üzerinde adı bulunan Fatma Aliye Hanım 1864 yılında İstanbul’da doğmuş, Fransızca öğrenmiş, fen bilimlerine ilgi duymuş ve bu konularda öğrenim görmüş, başlıca özelliği gazetelerde kadınlarla ilgili faydalı, eğitici yazılar yazmış çeşitli salonlarda eğitici konuşmalar yapmış olmasıdır. Küçük hikâyelerini topladığı *Muhaderat* adlı romanıyla kadın yazarların başında gelir. Zamanında çok okunmuş olan bu eserini *Udi* adlı bir başka romanı izlemiştir. Çeşitli ortamlarda, özellikle işgal yıllarında ulusal duyguları pekiştiren konuşmaları dolayısıyla hatip yazarlar arasında sayılır.

Halide Edip Adivar, 1884’te İstanbul’da doğmuştur. Öteki kadın yazarlarda olduğu gibi fen dallarının yanı sıra dil ve edebiyat derslerine de devam etmiş, işgal yıllarında çeşitli açık hava toplantılarında söylediği nutuklarla toplumu bilinçlendirmiştir. *Ateşten Gömlek*, *Sinekli Bakkal* adlı eserlerinden bir parça da olsa okumayan, filme alınmış eserlerini görmeyen bir kimse yoktur.

Cumhuriyet öncesi eli kalem tutan kadınlarımız Nigar Hanım, İhsan Raif, Halide Nusret Zorlutuna ve Fatma Aliye Hanım ile sınırlı değildir. Bunların çoğu Cumhuriyetten önce doğmuş ve Cumhuriyet döneminde de yaşamış sanatkâr, şair, aydın kadınlardır. Ancak hemen belirtelim ki bu dönemin kadın yazarları sınırlıdır. Cumhuriyet Döneminde ve günümüzde olduğu gibi zengin bir kadroya o yıllarda rastlanmamaktadır.

Sayıdığım bu yazarların pek çoğu Cumhuriyet döneminde de yaşamış ve onların açtığı çığırda pek çok şair, yazar, fikir ve bilim adamı kadın yürümüş ve birbirinden üstün eserler vermiştir.

Burada adlarını ve eserlerini makalenin sınırlı tutulması dolayısıyla vermediğim Adalet Ağaoğlu, Erendiz Atasü, Gülten Dayıoğlu, Sevinç Çokum ve Güzide Taranoğlu gibi daha pek çok kadın şair, yazar Cumhuriyet öncesi açılmış olan çığırın Cumhuriyet dönemindeki temsilcileridir.

Genel Değerlendirme

Cumhuriyet öncesi dönemde doğmuş ve Cumhuriyet Döneminde yaşamış yazar ve şairlerimizin dil ve edebiyat tarihi bakımından üzerinde durulması gereken pek çok özellikleri vardır. Onlar işgal yıllarında yaptıkları etkinliklerle kendilerini tanıtmış, kadının toplum hayatındaki yerini bu etkinliklerle öne çıkarmışlardır. Bu etkinliklerinin yanı sıra konuşma dilini yazı diline, şiire

kazandırmışlardır. Örnek olarak Şükûfe Nihal, aruzdan heceye ve konuşulan dile dönen şair olarak bilinir. İlk şiirlerinde Osmanlıca kelimelere yer verirken daha sonra hece vezni kullanır. Edebiyat tarihçileri onu, heceyi kullanan ilk şair olarak tanıtır. *Ağlarım* adlı şiirinde görüleceği gibi dizelerinde Türkçe kelimelere yer verir. *Neden gülmessin gül gibi yüzler / Niçin ağlasın o güzel gözler / Niye sevgiye sevimsiz sözler / Söylenir diye şaşar kalırım*.

Halide Nusret Zorlutuna o dönemin yazar ve şairlerinden biridir. Döneminin öteki yazarlarına göre Türkçeye daha çok önem vermiştir. Şiirlerinde kalp yerine yürek kelimesini koyar. Gözden yaş dökmek, göz yaşı sel olmak, bağrına taş basmak deyimleri Vah Erzincan adlı şiirinde *Yavrusuz anacıklar bağrına basarken taş/Anasız yavruların sel olmuş gözünde yaş*, diye ustaca kullanır. Böylece bu deyimleri bir dizede toplayabilmiştir.

Cumhuriyet öncesi doğmuş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış kadın şair ve yazarların dilinde Türk Dil Kurumunun 1932 yılında kurulmasından sonra türetilmiş kelimeler henüz yoktur ama Türkçenin yaşayan sözlerini kullanmaya karşı bir heves vardır. Cumhuriyet döneminde özellikle 1970’li yıllarda eser veren şair ve yazarların pek çoğunun dilinde yeni türetilmiş Türkçe kelimeleri görmek mümkündür.

Şair ve yazar kadınların dile bakışı söz konusu edildiği geçmişte olduğu gibi bugün de dili yabancılaştıranlar olmuştur. Bu biraz da aydınlarımızın Türkçe karşısındaki tutumlarıyla ilgilidir. Unutmamak gerekir ki dili yabancılaştıran halk değil, aydınlardır. Aydınların başında bilim adamları, yazarlar, iletişim organlarındaki görevliler gelir. Dildeki yabancılaşmaya karşı çıkanlar da aydınların bir bölümüdür. Yabancılaşmaya karşı çıkanların içtenliğinden şüphe etmek mümkün değil. Ancak ele aldıkları konular, üzerinde durdukları örnekler, ileri sürdükleri görüşler, yaptıkları açıklamalar çoğu kez, temelsiz ve dayanaksızdır. Bu durum Türkçenin inceliklerini bilmemekten, özelliklerini tanımamaktan kaynaklanır.

1. Celal Nuri’nin bu eseri eski harflerden yeni harflere aktarılarak günümüz Türkçesine Özer Ozankaya tarafından *Kadınlarımız* adı altında yayımlanmıştır. Kültür Bakanlığı yayını, 1993
2. Hayal Zülfikar, Kurtuluş Savaşını Konu Alan Romanlarda Türk Kadınının Etkinliği ve Sorunları, Ankara 1986, doktora tezi. Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
3. Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadınlarımız, T. C. Milli Savunma Bakanlığı (Büyük Boy, renkli).